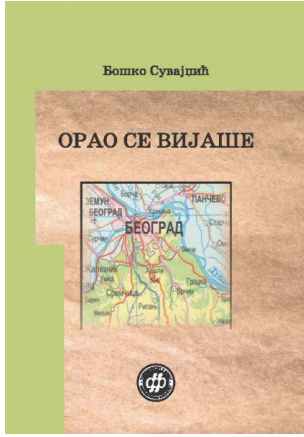

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Прикази

О духовној вертикали српске културе

Бошко Сувајдић. *Орао се вијаше*. Ниш: Филозофски факултет, Београд: Филолошки факултет, 2013, 413 стр.

Књига Бошка Суваџића *Орао се вијаше*, како и њен поднаслов „Предвуковски записи српске усмене поезије“ то каже, представља својеврсну историју бележења наше народне књижевности од најстаријих помена, преко првих записа стихова и кратких песама, до збирки. Њене границе шире се на преглед поетике и рецепције народне поезије у нас, идући даље ка функцијама и интерпретацијама у времену које је претходило Вуку, али укључује и његово дело. И то је важно рећи, пошто се у изучавању српске књижевности новијег доба свест о постојању историје културе, као и свест о културној вертикали српског народа

(која се рефлектује у књижевности), свесно потискује.

Четири су тематске целине у књизи. Прва група радова везује се за најранија певања и записивања. Друга и трећа баве се песмама бугарштинске традиције. Четврти део заокупљен је песмама из *Ерлангенског рукописа*.

Насловљавањем првог поглавља („Дух у времену“) Сувајдић поставља хронологију записивања у вертикалу и истиче значај певања и причања за нашу културу. Насловима три текста унутар овог дела књиге: „Помени и записи“, „О старости и пореклу српске усмене поезије“ и „Вук и предвуковски записи“, он даље у целину повезује различите аспекте својих промишљања, што се у текстовима конкретизује.

У првој студији аутор, полазећи од скромних помена певања и певача из далеких времена, идући ка сведочанствима у српској средњовековној литератури, долази до појаве извеснијих писања о гуслама, додаје прве песме које су од седамнаестог века уобличене у мале збирке. Тако представља кратку историју усменог певања код Срба, од најранијих времена, што продубљује у тексту „О старости и пореклу српске усмене поезије“, где се бави могућим исходштима епског певања. У детаљном осврту Сувајдић говори о пореклу и потицајима епике у миту и обреду, догађају, историографији и писаној

књижевности, те евокацији јунака и њихових дела, прво код учесника и савременика, а затим и о прилагођавању песме постојећим матрицама. У раду „Вук и предвуковски записи“ Сувајџић пропитује Караџићев однос према ранијим бележењима и штампаним песмама, потврђујући да је он имао свест о важности својих претходника, односно да је на песничку традицију гледао као на целину.

Друго и треће поглавље књиге посвећено је бугарштицама, с израженом свешћу о процесима наслојавања, на шта упућује и наслов „Палимпсести“. Студија „О историји и поетици бугарштица“, као и тематски близак јој рад под насловом „О баладичној структури бугарштица“ (у трећем делу књиге), баве се сложеним питањима њиховог назива, настанка, порекла, трајања, бележења, везом с другим песничким врстама и уметничким песништвом, те питањима поетике (стих, тематика, догађаји, јунаци, израз, однос историје и поезије). И аутор се ту с разлогом залаже за прихватање теорије о њиховим сремским изходштима, која укључује путовања бугарштица кроз време и простор, од дворова српске властеле, на север, а затим на запад – у Приморје. На основу овога, а затим и језика, догађаја, професионалне и етничке припадности јунака и знакова који су везани за бугарштицу, историјских реминисценција, идеолошке усмерености, „српског начина“ извођења, места записа и сл., Сувајџић следи поставку да је она српска (затим и хрватска) песма. Категорији времена у песмама дугог стиха посвећена је посебна студија под насловом „Формуле времена у бугарштицама“. Ту се разликују време догађаја и време збивања, односно његове различите димензије (историјско и митско; дневно и ноћно; кондензовано и распршено; отворено и затворено; текстуално и контекстуално...), на чије се основе наслањају описи и анализе. Однос фактографије и фикције у овим песмама Сувајџић истражује у раду „Историја у бугарштицама“. Анализирајући тзв. „мјесне бугарштице“, а затим и ране записе десетерачке и осмерачке епике аналогне садржине, у сучељавању с одговарајућим архивским изворима – аутор аргументовано указује на путеве њихових трансформација у песму која је могућа једино кад прихвати устаљене обрасце, чиме догађај, иако историјски, задобија квалитете поезије. У раду „Жена у бугарштицама“ Сувајџић уочава трагове витешке етикеције у начину обраћања жени и њеним атрибутима, какви су *гиздава девојка/невеста*, као и у гестуалној комуникацији типа: „Л’јепо се је Михајло сестри својој поклонιο / и она се бијаше брату својме поклонила“. А у резању косе и грђењу лица, што су формулативни знакови жаљења за покојником, препознаје везу с ритуалним облицима жаљења. И на овај начин ширећи јој значења, Сувајџић демонстрира утемељеност везе текста и социјалног контекста бугарштице.

Најстаријем запису народне песме на српском језику посвећена је студија о песми о робовању Јанка Сибињанина („Орао се вијаше“). У њој се укратко говори о условима записивања песме која за тему има историјски засновано утамничење Јанка Сибињанина у Смедереву 1448. По сведочењу њеног записивача Рођерија де Пачиенце извели су је (1. јуна 1497. године) словенски певачи на свечаности приређеној напуљској краљици Изабелли дел Балцо. Извођење и текст песме смештени су у оквиру пева који је италијански песник посветио својој краљици, а забележио их по чувењу. Сувајџић анализира песму с тачке гледишта њене уметничке заокружености и жанровске припадности, ситуирајући је у контекст аналогних бугарштичких ситуација, што је за њега сигуран знак да је реч о целини, не о фрагменту.

Наредна студија под насловом „Винце од забитја“ говори о посредовању теме смрти у бугарштицама. Овакве формуле налазе се већ у њиховом најстаријем слоју, не само као њена обредна парафраза, на пример и као „мрзла вода забитљива“, већ и као метафора, на чему се овде инсистира. И „биље непознано“, или крунисање венцем од биља, бугарштичке су парафразе смрти. Смрт се у овом слоју песама посредује и женидбом (венчањем, овенчавањем смрћу), туђом земљом, а предсказује се и злогласним птицама, посртањем коња, као и сликом „три виле на три љељена“. Смрт предсказују и мотивски гроздови формула о служби Богу великом, уместо земаљском господару, те мотиви о заветним порукама јунака на самрти, што Сувајџић својим анализама у песмама из различитих времена доводи у везу. У студији „Три добра јунака“ испитује се *Попевка од Свилојевића*, чију историју у кругу варијаната аутор текста такође прати. Песма, како Сувајџић каже, варира епски модел о три непријатељу непозната јунака (који се боре против њега), у комбинацији с мотивом ослобађања сужња из тамнице који се прво исповеда цару, а затим бори против многобројних непријатеља и на крају се спасава. Даље се аутор бави питањем односа историје и поезије, настојећи да препозна приметне трагове фактографије, прво на линији могуће догађајности песме, а затим и путеве трансформисања стварности у нарацију. Поменутој димензији народне поезије посвећен је и рад „Јунак и вила“, у чијем се фокусу налази песма о Новаку и вили. Али се, како аутор и помиње, ова ситуација комбинује и с *худом срећом* јуначком (за коју Сувајџић и у другим радовима показује да је реч о устаљеној бугарштичкој формули), о злој коби која се над хајдуком надвија као неизбежност.

Треће поглавље с насловом „Убог, небог, бог“ (такође посвећено бугарштицама), даље провлачи идеју о наслојавању као о једној од основа на којој лежи усмено преношење. Аутор ту проналази и прастаре наслаге, за које се уобичајено мисли да их бугарштица не подржава,

што се кодира поменутиим насловом у чије се оквире смештају и тумаче неки кључни појмови митске лексике. Рад који носи наслов „На путу их устријели стријела“, иницијално се бави лирском бугарштицом у којој девојка (у некој врсти лиминалне зоне) моли Бога да је не умори: „љутом стријелом не устријели“, како би се наљубила драгога (наносила венца, нагледала прстена на руци). А ако је ипак умори, она даље моли да је „сатвори витом јелом у планини“, од косе јој сачини траву детелину, а од очију „два хлађенца бистре воде“. Аутор се даље концентрише на анализу стилско-језичких средстава и формула, пре свега уводне ситуације, затим формуле обраћања Богу, те израз *устријели стријела* који парафразира смрт али и васкрсавање кроз метаморфозе различите природе, а и на смрт од урока-стреле, доводећи их у везу с различитим песмама. Пратећи процес наслојавања и трансформација формула и света које оне рефлектују, аутор долази до аналогних митско-обредних исходишта у песми о женидби Милића барјактара, коју анализирана бугарштица антиципира. Најстаријем запису једне песме о Косовском боју, бугарштици о Милошу Драгиловићу – која је такође везана за смрт, а обухваћена је насловом „На језеру црне крви“ – посвећена је следећа студија. Ту аутор поменути слику доводи у везу с митемом непокретне воде која, још у прасловенском окружењу, кодира смрт. И овај мотив такође, како Сувајџић сматра, антиципира иницијацију јунака – његово овенчавање смрћу. Рад о бугарштици *Секула се у змију претворио* говори о најстаријем бележењу ове познате песме, те архаичној представи јунакове трансформације у крилату змију у борби с непријатељским царом, којег затим устрели и усмрти ујак. Песми одговара неколико десетерачких варијаната које аутор у анализама такође узима у обзир. И студија „Убог, небог, бог“ наслања се на претходну. У њој се испитују значења и функције атрибута (*небог*) и његовог аналогона *убог*, те имицие *бог* из које су изведени, а из које се изводе и атрибути позитивног значења. А све то као део фомулативног семантично-стилског и лексичког инвентара бугарштице чија су упоришта, како и овде показује, митска.

Четврти, најмањи део књиге посвећен је *Ерлангенском рукопису*, најстаријој збирци народних песама кратког стиха, с почетка осамнаестог века. Овај њен део носи наслов „Чудновати вез“, како се иначе атрибуира изглед девојачких гаћа у еротским песмама с поменутиим мотивом, чиме се наговештава и природа једног сегмента садржине рукописа. Сувајџић у овом поглављу прво даје кратку биографију Зборника, следе текстови посвећени различитим жанровима, темама, мотивима и јунацима у њему. Први је о лирским песмама и романсама, други се фокусира на песме о хајдуцима и ускоцима, док је трећи, закључни, о Марку и мартолозима.

У раду „Лирске песме и романсе *Ерлангенског рукописа*“ аутор представља љубавне песме, које варирају од дискретног наговештаја осећања до непосредно изражене чулности. У неким од стихова препознају се архаични слојеви, што изнова активира идеју о великој старини народне поезије коју аутор провлачи кроз читаву књигу. Песме о хајдуцима и ускоцима, које су у *Ерлангенском рукопису* најбројније, представљене су радом под истим насловом. У њему се даје преглед јунака и догађаја, односно садржине песама. Аутор се бави реално-историјском подлогом и песничким транспозицијама, односно начином на који су догађаји и јунаци опевани, што је добра основа за наставак истраживања ове традиције. Рад „Марко и мартолози“, који затвара ову књигу, сабира у жижу размишљања ранијих истраживача. Они Маркову епску славу заснивају на претпоставци да су ови најамни ратници хришћани (који су могли бити у Марковој служби док је ратовао за Турке), славећи свога војсковођу, зачели певања о овом јунаку. Претпоставка је, наравно, поткрепљена песмама из *Ерлангенског рукописа* које мартолозе доводе у везу с Марком што, Сувајџић сматра, „није случајно“, мада није довољно за извеснија закључивања.

На крају треба рећи да се аутор књиге већ двадесет година (од 1994. до 2014, кад су публиковани радови) враћа представљеним темама. Стрпљиво слажући коцкице давно расуте слагалице наше духовне прошлости, Сувајџић указује на „дуго историјско памћење“ које – у смутним временима наше суморне свакидашњице, у којој се српска култура све чешће налази у позицији потенцијалне дезинтеграције – буди наду да тако не мора бити, и неће.

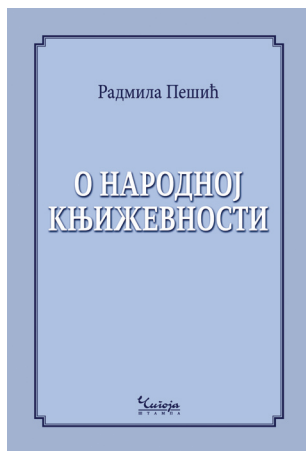
проф. др Зоја Карановић
универзитетски професор у пензији
Е-пошта: zojanko@stcable.net

Примљено: 15. 6. 2017.
Прихваћено: 15. 9. 2017.

Прикази

Одабрани чланци Радмиле Пешић

Радмила Пешић, *О народној књижевности*, приредила Снежана Самарџија, Чигоја штампа, Београд, 2016, 252 стр.

Избор научних радова Радмиле Пешић недавно се појавио у избору Снежане Самарџије и с уводном биографском белешком Наде Милошевић-Ђорђевић, у издању Чигоја штампе. Ова књига представља леп и користан прилог српској фолклористици, будући да су најзначајнији чланци Радмиле Пешић, иначе расути по разним часописима и књигама, сада окупљени на једном месту.

Радмила Пешић (1923–2010), професорка Народне књижевности на Филолошком факултету у Београду (1954–1989), на Филозофском факултету у Приштини (1964–1968) и на Одсеку за етнологију Филозофског факултета у Београду (1965–1973), остала је у живој и драгој успомени многобројним генерацијама студената, колега и сарадника. Одано посвећена проучавању народне књижевности, Радмила Пешић је доприносила струци како својим темељним истраживањима, тако и тиме што је стрпљиво и надахнуто преносила своје огромно знање. Поједине теме посебно су привлачиле Радмилу Пешић. Проучавање грађанске поезије водило ју је к расветљавању односа и контаката између усмене и писане књижевности. Затим, Радмила Пешић је проучавала књижевну и културну делатност, сакупљачки рад и заоставштину Вука Врчевића, збирке песама које је он сакупио и саставио – овим темама посвећена је њена докторска дисертација. Истрајно и подробно истраживала је рад Вука Караџића, написала је одлично утемељен поговор и коментаре уз другу књигу *Српских народних пјесама*, испитивала атрибуцију анонимних песама из Вукових збирки, поетичка својства народних певача. Изучавала је епске песме усредсредивши се, поред осталог, на питање трајности епских образаца у варијантама и историјским изворима. У методолошком смислу окренута историјским, поетичко-типолошким и генетичким истраживањима, Радмила Пешић је изврсно познавала како изворе и грађу, тако и књижевноисторијске и културне токове и збивања. Њени чланци се одликују прецизним запажањима,

језгровитим садржајем, непосредним и јасним стилем, убедљивом аргументацијом и логичним закључцима.

Књигу Радмиле Пешић *О народној књижевности* чини деветнаест чланака распоређених тематски, не хронолошки. Отуд се на првом месту нашао осврт на студију Мирослава Пантића о најстаријем запису епске народне песме о деспоту Ђурђу Бранковићу и Јанку Сибињанину, у коме ауторка сумира околности везане за настанак записа, указује на његов значај и износи претпоставку о сродности између записа из 1497. и осмерачког певања у колу. Следи рад „Старији слој песама о ускоцима“, у коме Радмила Пешић разматра песме о ускоцима у *Ерлангенском рукопису* и упоређује их с паралелама у Богишићевом зборнику и Вуковим збиркама. У овом прилогу изнета су вредна запажања о поетичким и идејним променама и ширем културном контексту у коме су варијанте настајале, па треба рећи да су она послужиле као поуздан ослонац у истраживању каснијим проучаваоцима. Судија штампана уз Просветино издање друге књиге *Српских народних пјесама* Вука Караџића, у петом тому његових *Сабраних дела*, садржи незаобилазан књижевноисторијски и културноисторијски преглед околности настанка лајпцишког и бечког издања народних песама, Вуковог рада на прикупљању и штампању песама, односа према сарадницима. И за чланак „Два стара епска мотива“, у коме Радмила Пешић расправља о *Попевци од Свилојевића* у контексту епских образаца и на трагу Динићевог испитивања историјске хронике Ђорђа Сремца, може се рећи да је отворио путеве проучавања млађим нараштајима истраживача. Наредни прилог, „Орање Марка Краљевића“, тумачи идејни и културни контекст варијаната из *Ерлангенског рукописа*, Вукове друге књиге и збирки Матице хрватске, и изводи претпоставке о времену и месту њиховог настанка.

У неколико радова Радмила Пешић разматрала је различите врсте епских песама и балада. Чланак „Милешева у епском народном певању“ може се узети као илустрација за уобичајени поступак ауторке. Осврћући се најпре на досадашња проучавања ове теме, она разлистава помене Милешеве у фолклорној грађи и указује, с једне стране, на значајну улогу слепих певача у стварању и преношењу мотива и с друге стране на преплитање усменог и писаног у обликовању усмене традиције. Радмила Пешић је у свом научном раду скретала пажњу и на запостављене и најзглед незнатне теме. Тако, у огледу о мало познатим лирским песмама о кнезу Лазару она истиче значај проучавања кратких народних балада о

проф. др Радмила Пешић

епско-историјским јунацима, при чему сматра да их не треба „доводити у временску поступност према епици“, него уважити као самосвојан и засебан корпус. Затим, сагледавајући реалистичке и историјске компоненте у фолклорном делу, ауторка испитује историчност ликова Хасананге и Хасананинице и настоји да рашчлани универзалне и типске мотиве од конкретних реалија. У чланку посвећеном певању и приповедању о Хајдук Вељку Петровићу, Радмила Пешић се дотиче односа епских образаца и историјске стварности, функције епике и јуначког предања, и процењује улогу културног и историјског контекста у обликовању усмене традиције. Ову тематску целину затварају два прилога познавању Вукових певача – Слепе Живане и Анђелка Вуковића, у којима се тумаче њихова поетика и стил и претресају питања атрибуције.

Вишегодишње интересовање Радмиле Пешић за прелазне облике и кореспондирање између усмене и писане књижевности испољило се у чланцима: „Једна песмарица грађанске лирике из 1817. године“, „Грађанска лирика и народна лирска поезија“ и „Српска грађанска лирика у односу на лирско народно певање“. Запажајући сличности и разлике између грађанске и народне лирске поезије на мотивском, стилско-изражајном и идејном плану, и уочавајући реалије и трагове средине у којој се песма пева, она закључује о међусобним утицајима и прожимањима, и о књижевноисторијским и културним процесима чији су саставни део. Овим проучавањима Радмила Пешић допринела је да се обнови занимање за грађанску поезију и тако касније проучаваоце подстакла на истраживање. Иста истраживачка линија наставља се у чланцима у којима се разматра како се поједини писци служе фолклорним делима, односно на који начин преузимају из усмене традиције: „Однос Доситеја Обрадовића према нашој усменој књижевности“, „Јован Стерија Поповић и наша епска народна традиција“, „Записи народних песама Милице Стојадиновић Српкиње“, „Лирске народне песме у делу Борисава Станковића“. Сличну оријентацију налазимо у чланцима осмишљеним као изучавање рецепције српске народне поезије у компаративним оквирима („Јохан Волфганг Гете и српске народне песме“, „Преводи и прераде наших народних песама на стране језике“).

Уз збирку чланака Радмиле Пешић *О народној књижевности* придодати су њена кратка биографија, селективна библиографија коју је сачинила Љиљана Дукић, и именски регистар. Пропусти у библиографији и изостанак белешке приређивача донекле сенче овај иначе хвале вредан издавачки подухват Чигоја штампе којим су изабрани радови Радмиле Пешић презентовани истраживачима и јавности.

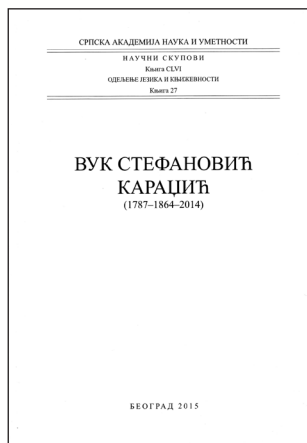
проф. др Соња Петровић
Филолошки факултет, Београд
Е-пошта: sonja.petrovic@fil.bg.ac.rs

Примљено: 16. 10. 2017.
Прихваћено: 1. 11. 2017.

Прикази

Јубиларни зборник радова о Вуку Караџићу

Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014), уредила Нада Милошевић-Ђорђевић, САНУ, Научни скупови, књ. CLVI, Одељење језика и књижевности, књ. 27, Београд, 2015, XVI + 638 стр.

Поводом сто педесет година од смрти Вука Стефановића Караџића, Српска академија наука и уметности организовала је међународни научни скуп (4–6. децембар 2014), а 2015. објављен је зборник који је уредила академик проф. др Нада Милошевић-Ђорђевић. И скуп и зборник представљају значајан научни подухват и израз настојања да се укупна научна и културна делатност Вука Караџића изнова преиспитају и осветле из различитих углова посматрања. На скупу и у зборнику су представљени реферати великог броја истраживача на пољу различитих хуманистичких и друштвених дисциплина, и уједно истражи-

вача различитих генерација, што је допринело интердисциплинарном карактеру проучавања и вишестраном сагледавању рада и деловања Вука Караџића.

У зборнику је сабрано педесет пет саопштења, распоређених углавном према областима Вуковог деловања. Зборник отвара реферат Владете Јеротића „Субјективно и објективно у свакодневном животу људи – и код Вука Караџића“, у коме аутор указује на Вукову објективност и промишљеност у описивању српског националног карактера. Светлана Михајловна Толстој у реферату „Нека запажања о српским народним пословицама“ примењује теорију говорних чинова на грађу сабрану у Вуковим збиркама *Српских народних пословица* и издваја неке њихове карактеристичне начине употребе. Пословицама је посвећен и рад Богољуба Шијаковића („Мудрост у контексту: Пословице и философија“), у коме се аутор усредсређује на остваривање њиховог смисла и контекстуализацију. Бојан Јовановић осврће се на Вуков допринос стварању националног памћења („Вуково утврђивање српског културног памћења“), Љубомир Зуковић разматра пријем српских народних песама у домаћој и европској културној и научној јавности („Друштвени статус народне песме у Вуково доба“), док Горан

Петровић настоји да расветли Вуков однос према речима и да одговори на питање „Шта би Вук данас забележио?“.

Рад Вука Караџића на културном посредовању, сагледан у оквирима оновремених јужнословенских и европских културних и научних струјања, предмет је неколико саопштења. Габријела Шуберт испитује чиниоце који су омогућили Вукову сарадњу с немачким научницима, преводиоцима и културним посленицима („Сарадња Вука Стефановића Караџића са Немцима из данашње перспективе“). Василије Крестић критички разматра Кухачев памфлет „Вук и Вуковци, њихов рад и њихово настојање“ из 1888. и прати развој Кухачевих идеја до каснијих идеолошко-политичких написа хрватских праваша, франкофуртимаша и заговорника антисрпског става. Реферат Екатерине Ивановне Јакушкине посвећен је рецепцији Вуковог дела у руској славистици 19. века.

Вукова делатност у области науке о језику, досадашња проучавања Вуковог рада на овом пољу, као и сам Вуков језик били су предмет више саопштења. Срето Танасић указује на допринос Александра Белића у изучавању Вуковог рада на стварању српског књижевног језика, а Милорад Радовановић пише о моделу планирања језика и стандардном српском језику данас. Александар Лома разматра Вуков лексикографски допринос („Од Светог Саве до Вука – Сведочанства српскога народног језика“), Вања Станишић расправља о питању „западних“ одлика ћириличног писма („босанске буквице“) и Вукове ћирилице, а Галина Георгијевна Тјапко осветљава улогу Вукових граматика и указује на њихов значај за реформу и унификацију норми српског језика. Слободан Реметић приближава еволуцију Вукових схватања о карактеру и стварању књижевног језика („Дијалекат и славенизми у Вуковом реформаторском подухвату“), док Ана Кречмер разматра славеносрпску писменост, Вуков језички програм и језичке полемике у Србији почетком 19. века, посматрајући их у односу према стању на истом пољу у руској култури („Вукова реформа и језичка полемика славеносрпских писаца“). О Вуковом раним схватањима славенизама 1814–1818. пише Александар Милановић. Јасмина Грковић-Мејџор анализира конструкцију апсолутног номинатива у језику Вука Караџића, приступивши јој из дијахронијске и типолошке перспективе. Бранислав Остојић расправља о пријему Вукове језичке реформе и стандардизацији књижевног језика у Црној Гори, а Милош Окука пише рецепцији Вукове кодификације српског језика и правописа у аустријској Српској Крајини. Упоредивши одабрани лексички корпус из Вуковог *Српског рјечника* и Његошевог *Горског вијенца*, Миро Вуксановић показује истоветност њиховог језика. Недељко Богдановић разматра концепцијске подударности и разлике између Вуковог *Српског рјечника* и дијалекатских речника. О значају *Српског рјечника* из 1818. и корпусу *nomina agentis* у њему пише

Гордана Јовановић. Јованка Радић с онтолошког становишта разматра категоријалне речи *шта* и *што* у текстовима Вука Караџића. Вукове чланке о природи српског стиха и версификацији разматра Иван Негришорац, посматрајући их у контексту списа Луке Милованова и Павла Берића.

Фолклористички и етнографски рад Вука Караџића, као и различита грађа коју је сакупио, посматрају се вишестрано. Компаративним сагледавањима, рецепцији и преводима српске народне поезије посвећени су реферати Светозара Кољевића („Краљевић Марко у англосаксонском огледалу“) и Оксане Микитенко („Шевченково *Подражаніє сербському* (1860) у контексту књижевно-фолклорне рецепције Вукове делатности“). О везама између усмене и писане традиције на примеру песме *Срби у Донаверту* пише Марија Клеут. Поетичке и интертекстуалне карактеристике наслова песама из Вукових збирки јесу предмет реферата Снежане Самарџије. О Вуковим мерилима за одабир епских песама „најстаријих времена“ расправља Данијела Петковић, а Јеленка Пандуревић указује на савремену рецепцију Вукове друге књиге тумачећи примере теренске грађе сакупљене у североисточним и северозападним деловима Републике Српске. Смиљана Ђорђевић Белић анализира Вукова начела бележења и коментарисања епске грађе у оквирима методологије савремене теренске фолклористике. Бошко Сувајџић предочава фрагменте о народним певачима, сакупљачима и јунацима народних песама у Вуковој преписци. Завршне стихове Вишњићеве песме *Кнез Иван Кнежевић* осветљава Бранко Златковић. О предностима дигитализације корпуса епских песама и могућностима његовог проучавања, на примеру проучавања фреквентности ојконима, говори се у реферату Мирјане Детелић и Лидије Делић. Из фолклорне и етнографске грађе објављене у Вуковом *Српском рјечнику* Љубинко Раденковић издваја карактеристичне народне представе о Богу, митским бићима, животињама и биљкама, концепту времена и простора. Од грађе из Вуковог *Српског рјечника* 1818. полази Зоја Карановић у тумачењу смеховног и еротског концепта света у српској традицијској култури. Биљана Сикимић разматра Вукове записе дечјих игара из антрополошко-лингвистичке перспективе. Представе о детету и детињству у *Српском рјечнику* и другим Вуковим списима јесу предмет рада Љиљане Пешикан-Љуштановић и Јована Љуштановића. Упоредни преглед рада Вука Караџића и Ивана Јастребова на сакупљању српских народних обичаја даје Валентина Питулић. О Вуковим схватањима народне традиције и начину на који се она укључује у романтичарске идеје у Европи пише Соња Петровић. Миодраг Матицки разматра Вуков забавник *Даницу* као књигу за народ и модел националног периодика.

Нада Милошевић-Ђорђевић тумачи Вукову концепцију чланка „Срби сви и свуда“, објављеног у *Ковчежићу*.

Делатност Вука Караџића сагледана је и у оквирима историје и теорије књижевности, историје и социологије. Владимир Осолник разматра Вуково ангажовање везано за уставно уређење Србије и његово залагање за увођење секуларних основних школа, анализирајући чувено Вуково писмо кнезу Милошу из 1832. Ђорђе Ђурић представља Вуков историографски рад и осврће се на његове узорне Карамзина и Шлецера, као и на однос с кнезом Милошем. Милован Витезовић пише о пореклу античких и митолошких мотива у Вуковом делу. Злата Бојовић указује на различите изворе од краја 15. до краја 18. века у којима су се налазили разни фолклорни жанрови, што упућује на дугу традицију тих врста. Бранко Летић анализира аналогije на плану приповедних поступака и градње ликова у Вуковој устаничкој прози и делима српске средњовековне књижевности. Мирјана Стефановић интерпретира однос између усмене и писане поезије у периоду романтизма и расправља о могућностима периодизације књижевне лирике. О Вуковом наслеђу у европској музици, музичким аспектима рецепције народне поезије и утицајима српске народне поезије на многобројне европске композиторе пише Димитрије Стефановић. О Вуковој улози у европеизацији српске књижевности расправља Сава Дамјанов. Богуслав Жељински разматра питање образовања вуковског књижевног и културног кано-на у српском академском дискурсу 20. века. Јован Делић испитује однос неколицине српских прозних писаца 20. века према Вуку Караџићу. Зборник закључује реферат Александре Вранеш о Вуку као библиографа и о Вуковим делима као предмету интересовања српских библиографа.

Разноликост прилога у зборнику посвећеном стопедестогодишњици смрти Вука Караџића потврђује да Вукова делатност, и поред обимне литературе која о њој постоји, и даље изазива интересовање различитих стручњака.

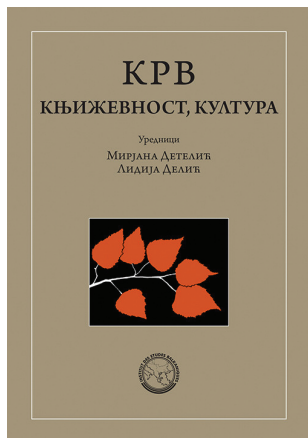
проф. др Соња Петровић
Филолошки факултет, Београд
Е-пошта: sonja.petrovic@fil.bg.ac.rs

Примљено: 16. 10. 2017.
Прихваћено: 1. 11. 2017.

Прикази

Крвца од образа, и томе слично

Крв: књижевност, култура. Ур. Мирјана Детелић и Лидија Делић. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2016, 452. стр.

У хуманистичким дисциплинама данашњице преовладале су истраживачке парадигме које настоје обухватити комплексне интердисциплинарне проблематизације хуманитета и разноврсна усмјерења ка антропологији, простору, култури и комуникацији. Идеју интердисциплинарних приступа феноменима културе снажно је, на измаку прошлог вијека, подржао и низ публикација под називом *Кодови словенских култура* (Београд 1996–2003; 2009; 2010), које су у форми тематских зборника везивале резултате теренских истраживања, теоријских промишљања и аналитичких увида око појмова, реалија и симбола

који се односе на биљке (1996), храну и пиће (1997), свадбу (1998), дијелове тијела (1999), земљорадњу (2000), боје (2001), дјецу (2003), птице (2003), смрт (2009), ватру (2010). У фокусу уређивачке политике овог часописа, коју је осмишљавала међународна редакција на челу са Дејаном Ајдачићем, налазила се народна култура словенских народа, па су доминантни аспекти одређивани из домена фолклористике, етнолингвистике, етносемиотике, етнологије, балканистике, индоевропеистике. С друге стране, концепција коју су, готово истовремено, у оквиру студија анималистике примјењивале Сузана Марјанић и Антонија Зарадија Киш, и која је резултирала инспиративним и у сваком погледу репрезентативним зборницима *Културни бестијарј* (Загреб 2007) и *Књижевна животиња* (Загреб 2012) повезивала је књижевну екологију, екокритику, специзам, екофеминизам, етнозоологију, градећи критичку матрицу спрам логоцентричног концепта европске културе и прикривених центара моћи, наглашавајући етичку димензију промишљања о животињском Другом.

И једна и друга концепција биле су подстицајне за креативне истраживаче попут Мирјане Детелић (1950–2014), чије име се налази на попису сарадника и у *Кодовима словенских култура* (1999) и у *Књижевној животињи* (2012). Њен уреднички ангажман који је на

трагу претходног искуства повезивања „основних просторних координата и основних природних елемената“ са симболичким статусом животиња у традиционалној и модерној култури, односно представама посредованим кроз различите врсте умјетности довео до зборника: *Птице: књижевност, култура* (Крагујевац, 2011), *Гује и јакрени: књижевност, култура* (Београд, 2012), *Акватика: књижевност, култура* (Београд, 2013), завршио се прераном смрћу. Тематски зборник *Крв: књижевност, култура* (чији излазак из штампе није дочекала) је покушај новог помијерања граница у правцу иновативног, креативног и провокативног, који је уједно и провјеравање функционисања раније примјењиване методолошке парадигме, али овога пута изван културне и књижевне анималистике. Заједнички осмишљен, довршен је трудом Лидије Делић која је са Мирјаном Детелић уредила и објавила и све претходне зборнике изузев *Птица*, указујући систематичним и преданим радом на могућност да се и наизглед ефемерне теме представе на различитим нивоима научног дискурса, из перспективе различитих дисциплина. Наведени зборници, тематски окренути осмишљавању и идентификовању архетипа, универзалних појмова, традиционалних симбола и типолошких аналогја у књижевности, језику, култури, медијима, повезали су тематске, теоријске, методолошке, етичке и културолошке нити у ткање које из аспекта савремене хуманистике свједочи о феноменолошком устројству свијета.

Разлоге за избор теме уреднице објашњавају сажето и прецизно, обухватајући при том и идеју и структуру зборника тако да свако накнадно представљање и у најбољем случају може да буде тек „исто то, мало другачије“: „Уреднице су стога одлучиле да се окрену мотиву крви у миту, фолклору, уметностима и култури најшире, остајући тиме у граничној сфери ‘елемената’ и у семантичком пољу блиском ватри. Књига која је пред нама оправдала је, чини се, овакав избор. Истраживачке теме покриле су широк распон култура, и у синхроној и у дијахроној пројекцији, широк опсег жанрова (усмених, писаних, филмских), начињен је својеврстан пресек кроз „историју идеје“ о крви у језичком, митском и историјском памћењу. Захваљујући мултидисциплинарности и аргументацији коју је нудила разнолика грађа, до пуног изражаја дошла је амбивалентна природа крви, оличена у њеној сакралности и табуираности. Крв је стога у великој мери дефинисала социјалну позицију и култну природу оних који су њоме манипулисали. Показано је у којим сферама она фигурира као стабилан симбол и на који начин функционише у систему културе: интерференција са другим симболима (вино), позиционирање у антиномији дух/тело (месо), импликација сродства, греха, кривице, злочина (над људима и животињама), савести, институционализовање у обичајној и судској

пракси. Фразеологија, псовке и сродни слојеви језичког идиома петрифицирали су, најзад, као и митско-фолклорни наративи, архаичне представе и на сасвим особен начин показали на који се начин крв укључује у шири концепт људске когниције.“

Двадесет и шест радова разврстано је у четири поглавља: I Лингвистика, II Историја, историја уметности, III Усмене књижевне врсте, фолклор, IV Ауторска књижевност, филм.

Лингвистички аспекти у раду Софије Милорадовић нагласили су употребу лексеме *крв* за означавање родбинске везе и поријекла, живота и смрти, злочина, жртве, а „крвави“ изрази и псовке у истраживању Марије Мандић и Љубице Ђурић сагледани су у контексту метафорике и фразеологије савременог говора, нарочито електронског дискурса, уз закључак да је ријеч о веома присутном, али занемареном фолклорном жанру. У оквиру лингвистичког блока представљени су фразеологизми са компонентом *крв* у српском језику и књижевним дјелима (Дејан Ајдачић), те у албанском језику, као и преводни еквиваленти у српском (Ана Сивачки и Предраг Мутавџић). Радослав Радић објашњава како су слова у ријечи *крв* одређивала редослијед византијских царева, а Ђузепе Каприоти на основу ликовних представа крвопролића анализира однос хришћана и Јевреја. Лик дубровачког крвника између друштвеног прихватања и одбијања у периоду од 14. до 18. вијека представила је, на осниову архивске грађе, Нела Лонза, а Валентина Живковић прихваћеност култа *Пет христових рана* у религијској пракси позносредњовјековног Котора. Тему вампиризма најављује Персида Лазаревић ди Ђакомо, везујући је за вријеме владавине Марије Терезије, а разрађују Марија Шаровић (пратећи значај и смисао крви у наративима о вампирима) и Љубинко Раденковић (у контексту представа о души и оностраном свијету). Преглед вампирске теме у књижевности за дјецу доноси Тијана Тропин, у македонској прози Јасмина Мојсијева Гушева, а у комплексном дискурсу о грофу Дракули Невена Даковић и Биљана Митровић. Фолклористички приступи феномену крви су разнолики и крећу се од жанра загонетке (Биљана Сикимић), преко формула и фигура усменог пјесништва (Снежана Самарџија, Ђорђина Трубарац Матић, Лидија Делић, Драгослав Перић), до етнолошких увида у контексту календарских празника и обичаја (Миљана Ивановић Баришић), односно обредне праксе и вјеровања (Драгица Поповска). Крв у словеначком фолклору и поезији је тема рада који потписује Марјетка Голеж Каучич.

Ангажоване пројекције теме препознају се у раду Сузане Марјанић („Крв животиња или репрезентација зла“), где су размотрене идеолошке и поетичке претпоставке документарних филмова о правима, односно ослобађању животиња. У другом виду филмских репрезентација, посредством „поетике сплатера“ тема се пројектује и као „уметност

проливања крви“ (Дејан Огњановић). Модерна филозофско-теоријска промишљања о „тропима крви и бескрвља у култури површине“ (Драгана Машовић), о имагинарној и стварној кривици у књижевном дјелу и феминистичком сензибилитету који је у стању да издвоји и сагледа „крв на женским рукама“ (Владислава Гордић Петковић), заокружила су темат на најбољи начин, градећи узбудљиву структуру значења и смисла.

Крв: књижевност, култура свакако је узорна публикација, коју одликује широк интердисциплинарни лук, заступљеност домаћих и страних аутора, субспецијалистички приступи, опширна библиографија. Оригинални аспекти и иновативна промишљања у основи имају значајни одабрану тему, и неспутаност у приступу, што и јесте привилегија модерне интердисциплинарности.

проф. др Јеленка Ј. Пандуревић
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Е-пошта: jelenkapandurevic1@gmail.com

Примљено: 22. 6. 2017.
Прихваћено: 18. 8. 2017.

Прикази

Životna priča Gordane Rajkov

Izboriti se za izbor. Životna priča Gordane Rajkov. Prir. Milica Mima Ružičić Novković. Novi Sad: Centar „Živeti upravno“, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije, Udruženje „Ženske studije i istraživanja“, Futura publikacije, 2017, 158 str.

Knjigu *Izboriti se za izbor. Životna priča Gordane Rajkov* pripremila je Milica Mima Ružičić Novković, ugledna i afirmisana teoretičarka u domenu studija invalidnosti, poznata po nizu samostalnih ili koautorskih naučnih i stručnih studija iz ove oblasti: „Predstavljanje osoba sa invaliditetom u medijskom diskursu Srbije“ (2015), „Uloga umetnosti i medija u onesposobljavanju osoba sa oštećenjima“ (2012), „Želim sam/a da odlučujem o svom životu“ (2011), „*Moja slika – moja priča. Životne priče korisnika i korisnica Doma u Veterniku*“ (2010), „Zastupanjem do politike zajednice u oblasti invalidnosti: priručnik za razvoj lokalnih planova akcije u oblasti in-

validnosti“ (2008), „Priručnik za puno učešće osoba sa invaliditetom u životu zajednice“ (2004). Bavi se književnim, lektorskim i prevodilačkim radom.

Monografija *Izboriti se za izbor* predstavlja kompleksno delo koje, osim vrlo informativnog predgovora priređivačice Milice Mima Ružičić Novković, sadrži životnu priču Gordane Rajkov u autobiografskoj formi. Ova biografija je delom preuzeta iz monografije Dijane Subotički (*Tiha većina. Životne priče političarki iz Srbije*, 2013), a delom je rezultat serije intervjua koje je sa Gordanom Rajkov obavila priređivačica. Autorizovana biografija podeljena je u pet velikih tematskih celina: „Detinjstvo i obrazovanje“ (19–33), „Aktivističko delovanje“ (34–53), „Nastanak pokreta za samostalni život osoba sa invaliditetom u Srbiji“ (54–106), „Političko delovanje“ (107–117) i „Jubileji na ličnom i poslovnom planu: dvadeset godina razvoja centra i pokreta za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije“ (118–132). Transkripciju razgovora uradila je Biljana Radusin.

Uvodna studija priređivačice „Pola veka svedočenja o razvoju pokreta osoba sa invaliditetom u Srbiji“ (5–17) objašnjava okolnosti nastanka studije i primenjenu metodologiju rada sa sagovornicom, a sve ovo prati iscrpna bibliografija. U pitanju je nastavak istraživanja životnih priča žena sa invalidite-

tom: koautorsku monografiju *Životne priče žena sa invaliditetom u Vojvodini* Milica Mima Ružičić Novković potpisala je sa Milicom Brčić i Svenkom Savić 2009. godine, a među tamo objavljenim životnim pričama nalazi se i njena sopstvena. U skladu sa pravilima za priređivanje i konačno redigovanje životnih priča, koje se već skoro dve decenije primenjuju u okviru monografskih izdanja „Ženskih studija i istraživanja“ – čiji prirodni deo čini i ova monografija – priređivačica je na osnovu životne priče pripremila biogram Gordane Rajkov (133–138) i registar manje poznatih reči i pojmova koji uključuje termine koji se koriste u savremenim studijama invalidnosti kao i neke arhaične termine koji se javljaju u biografskom delu knjige (145–152). Narativni deo životne priče dopunjen je odabranim ličnim fotografijama, čime ova monografija postaje prvorazredni istorijski dokument, imajući u vidu veliki društveni ugled i značaj političkog delovanja Gordane Rajkov.

Uz monografiju je priložena bibliografija izdanja Centra za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije u Beogradu kao i bibliografija knjiga životnih priča žena objavljenih od 2000. do 2017. u izdanju Futura publikacija i Ženskih studija i istraživanja iz Novog Sada. Monografija ima i svoje usmeno izdanje na priloženom CD-u, kao i sva druga izdanja Centra „Živeti uspravno“, koja se objavljuju u štampanom, elektronskom i zvučnom formatu da bi bila dostupna svima. Knjiga je u celini postavljena na sajt centra za samostalni život osoba sa invaliditetom Srbije: <http://www.cilsrbija.org/ebib/201705310914140.knjiga-izboriti-se-za-izborGR.pdf>. Odmah po izlasku iz štampe imala je i dve sadržinski različite promocije: na promociji održanoj u Novom Sadu u zgradi Rektorata (12. juna 2017) bilo je reči o njenim akademskim vrednostima i potrebi za pokretanjem studija invalidnosti na univerzitetskom nivou. Promocija koja je usledila na Filozofskom fakultetu u Beogradu (13. juna 2017) bila je posvećena životu i radu Gordane Rajkov.

Folkloristima i istraživačima usmene istorije biografska priča Gordane Rajkov pruža svedočanstva o svakodnevnom životu deteta u međuratnom periodu, zatim o porodičnim stradanjima tokom Drugog svetskog rata u gradu Beogradu, ali i o srednjem i visokom obrazovanju u posleratnim godinama. Posebnu vrednost imaju autentična sećanja na položaj osoba sa invaliditetom u periodu socijalističke Jugoslavije, kao i na aktivističke pokrete u Evropi, posebno u Severnoj Irskoj, čiji je učesnik bila. Ime Gordane Rajkov povezano je i sa istorijom parlamentarizma u Srbiji, budući da je ona bila prva narodna poslanica sa invaliditetom, a ovoj temi posvećeno je posebno, prilično iscrpno poglavlje.

Osim nespornog dokumentarnog značaja, važno je ukazati na značaj ove monografije za potrebe studija invalidnosti u Srbiji. Naime, naučne studije invalidnosti (eng. *disability studies*), iako formalno začete krajem 20. veka, ekspanziju doživljavaju tek u 21. veku, kao interdisciplinarne akademske studije u okviru humanističkih nauka, i to uglavnom na univerzitetima u

SAD. Temelje se na intersekciji društvenih, ekonomskih, kulturnih i političkih faktora kao i na medicinskoj praksi. Objavljivanje ove monografije, još jedne značajne studije iz ovog domena, moglo bi da bude važan korak ka uvođenju studija invalidnosti u akademsku praksu u Srbiji. Krug korisnika bi, osim eksperata za studije invalidnosti, mogao da bude veoma širok, a činili bi ga aktivisti različitih usmerenja, istoričari savremene istorije, istraživači iz doma- na studija roda i diskurs analize, kao i dobronamerni čitaoci spremni da se suoče sa složenim i nesvakidašnjim biografijama svojih savremenika. U tom smislu monografija omogućava nekoliko načina čitanja, počevši od aktivistič- kog, preko naučnog i dokumentarnog, sve do običnog ljudskog interesovanja za biografije ljudi čiji su ogroman rad i napor doveli do velikih i suštinskih društvenih promena. Zahvaljujući autorki – Milici Mimi Ružičić Novković i njenoj, u finalnom oblikovanju knjige vrlo aktivnoj, sagovornici – Gordani Rajkov, može se steći uvid u celu plejadu ljudi na razne načine povezanih sa borbom za „mogućnost izbora“ u drugoj polovini 20. veka do danas.

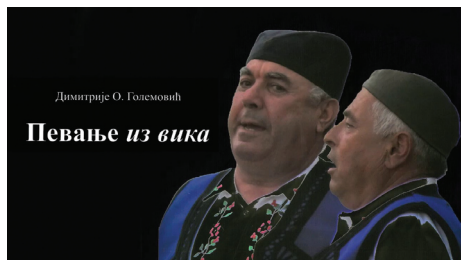
dr Biljana Sikimić
Balkanološki institut SANU, Beograd
E-pošta: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Primljeno: 30. 6. 2017.
Prihvaćeno: 15. 9. 2017.

Прикази

Водич кроз певање *из вика*

Димитрије О. Големовић. *Певање „из вика“*. Нова Варош: Друштво за неговање традиционалног певања из вика, 2016, 101 стр.

Два снажна господина зрелих година, обучена у ношњу нововарошког Старог Влаха и устију специфично отворених за певање, чекају нас на насловној страни најновијег научно-литерарног чеда нашег познатог етномузиколога Димитрија О. Големовића, књизи *Певање „из вика“*. Намерно кажемо „научно-литерарног“, јер нас је аутор већ навикао да се његова, садржински научна проза, одликује једноставним и пријемчивим језиком, који је много ближи домаћој приповеци него савременој етномузиколошкој литератури, неретко исписаној некаквим метајезиком и оптерећеној разним туђицама и конструкцијама које су несвојствене српском. Једноставно, Големовић нас кроз ово (веома озбиљно) штиво води као кроз неоптерећујући путопис, приказујући нам на том путу објекте, али и њихов историјат и суштину.

Да све буде занимљивије, ово својеврсно путовање за читаоца-намерника почиње 1980. годином и сећањем аутора на свој први покушај одређивања теме магистарског рада. Од те, сада већ прилично удаљене године, пролазећи кроз књигу, пролазимо и кроз искуство истраживања преко 600 села у Србији. Стижемо до (можда и очекиваног) блиставог краја.

Големовићево истраживање музичко-фолклорних тајни Србије почело је још у студентским данима, а готово несмањеним темпом траје и данас. Размишљања о темама које су му се наметале годинама излагао је кроз небројена предавања и студије мањег обима. Та размишљања су сада сублимирана и приказана кроз једну књигу наизглед невеликог обима (102 стране, рачунајући и прилоге, уз педесетоминутни компакт-диск са 25 нумера), али великог значаја. Домаћи етномузиколози (и не само они) су прилично упознати са основним карактеристикама старијег двогласног певања у Србији, јасно раздвајајући његове одређене стилове и зоне бивствовања, али нико до сада није на овако систематичан и обухватан начин приступио западним обла-

стима Србије и издвојио оно што се у народној терминологији означава као *певање из века*. Намерно и *певање* издвајамо курзивом, будући да аутор појашњава да се у том крају *песмом* означава само посебна врста развијене мелодије и тематике која не припада најстаријем слоју условљеном стриктном функцијом (сам Големовић у другим студијама ово певање приказује као врх пирамиде развоја хетерофонних облика у нас, тзв. орнаменталну хетерофонију).

Књига је изведена кроз неколико поглавља, која на свој начин доносе и поједине битне одлике поменутог певања, почевши од терминологије, распрострањености и особина текста. Но, чини се да је аутор одлучио да највише пажње посвети карактеристикама мелодије, а посебно елементима који су у досадашњим истраживањима били нешто мање разматрани, а то су интонативне особине и тонски односи. Помињемо их заједно, иако се разматрају у одвојеним потпоглављима, будући да аутор истиче њихову нераскидиву везу. Наиме, Големовић је претпоставио тонске низове, да би потом извршио веома прецизна тонска мерења, која су донекле те претпоставке (изнете на основу „стандардних“ транскрипција) кориговала, па је на тај начин практично установљен тонски систем у ком се одиграва истраживано певање. Сва она специфична звучност, коју слушно толико лако препознајемо и издвајамо из звучног миљеа Србије, овде је показана и поткрепљена фактима, физичким чиниоцима звука, на које често не обраћамо пажњу. Све то је допуњено и посебном појавом подизања интонације у току певане структуре, такође приказаном кроз егзактна мерења, па читалац заиста може добити сасвим јасан увид у јединствено моделирање мелодије у певању *из века*.

Даља прича нас води кроз сазвучне карактеристике, те нас читав пређашњи захват практично уводи у свет народне музичке поетике, оваплоћене кроз уникатно кретање гласова у фактури коју обично означавамо као полифону, но само у оном смислу да су конститутивне линије релативно самосталне и једнако важне за формирање читавог музичког ткива. Мали обими мелодија, уски интервали и мали број употребних тонова указују на огроман креативни потенцијал, у коме се минимумом средстава добија оно не само потребно, већ и неопходно звучање ових песама у простору, које за своје извођаче представљају посебну, праву музичку категорију, нешто сасвим различито од разних обредних песама.

Аутор исписује практично два закључка. Један се односи на певање *из века* у прошлости и његовим перспективама, а други функционише, како он каже, „уместо закључка“. Ово последње заокружује литерарну форму, враћајући нас на Големовићева теренска истраживања из 1985. године и рад на магистарској тези, којима и почиње књига. Није изоста-

ла кратка синтеза свега што карактерише ово певање, сублимат свих знања и искустава накупљених током више од три деценије. Драгоце-но. Незаобилазно.

Да ли је ово „знање свих знања“? Не. Сам аутор је свестан да је ово мозаик чији су делови склапани преко тридесет година. И да, ту свака-ко није крај. Перспективе певања *из вика* постоје, како ће изгледати и како ће се развијати – остаје самом Големовићу, али и другима да прате у наредним деценијама. Битно је да се овом књигом читаоцу усађује „бубица“, оно интересовање и узбуђење откривања нечег блиског, а недовољно познатог. И жеља да се и ми нађемо негде, на некој сеоској аутобуској станици у околини Нове Вароши, можда угледамо она два стамена господина са насловнице, и можда их замолимо да, шта друго, запевају *из вика*!

доц. др Младен Марковић
Факултет музичке уметности, Београд
Е-пошта: mladenmarkovich@gmail.com

Примљено: 4. 7. 2017.
Прихваћено: 15. 9. 2017.

Прикази

Potencijal muzike i zvuka kao živuća praksa

Ana Hofman. *Novi život partizanskih pesama*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2016, 210 str.

Knjiga Ane Hofman *Novi život partizanskih pesama* u izdanju Biblioteke XX vek (Beograd, 2016) izdvaja se specifičnostima koje joj daju posebnu naučnu, akademsku i aktuelnu vrednost: naime, u pitanju nije samo jednostavan prevod autorkine prethodno objavljene knjige na slovenačkom jeziku (*Glasba, politika, afekt*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015) – knjiga *Novi život partizanskih pesama* predstavlja dopunjenu, zasebno pripremanu verziju knjige *Glasba, politika, afekt*, koja aktivno osvešćuje savremeni trenutak stvarnosti unutar koje je pisana, godinu dana kasnije. U tom smislu *Novi život partizanskih pesama* odmotava se u bar dva sloja: dok jedan predstavlja tekst

oslonjen na već postojeća autorkina istraživanja i izdatu studiju na slovenačkom jeziku, drugi se na njega nadovezuje, naslanja i sa njim prepliće, nudeći autorkinu autorefleksiju u odnosu na prvi tekst, analizu recepcije sopstvenog teksta i istraživanja u regionalnim i širim okvirima, kao i osvrt na društvena, ekonomska i druga zbivanja relevantna za nastavak promišljanja teme o muzici i zvuku kao živućoj afektivnoj, značenjskoj i performativnoj praksi.

Knjiga *Novi život partizanskih pesama* je, kao što i sama autorka naglašava, jednako participativna kao i muzičke aktivnosti koje istražuje (11). Predgovor koji autorka u ovom smislu daje od ključne je važnosti za razumevanje i kontekstualizaciju teza, informacija i podataka koji se u daljem toku teksta izlažu kroz uvod, šest poglavlja i zaključak. Važan je i za razumevanje teorijske terminologije, koju autorka navodi i objašnjava, argumentujući svoj izbor i odluke. Navedena poglavlja mogu se čitati kao zasebne celine, ali i kao različiti delovi prepletnog mozaika jedne celovite studije koja prati ulogu, transformaciju, kontinuitet, preznačavanje, inovaciju, afektivnost, otpor, aktuelnost i performativnost zvučne i muzičke prakse, u ovom slučaju partizanskih pesama, koje pronalaze svoj novi život kroz repertoare i delovanja *novih horova* koji su posvećeni njihovom izvođenju, a koji u sve većem broju nastaju na području postjugoslovenskog prostora.

Knjigu obrazuju sledeće celine: „Predgovor“; „Uvod: muzika, politika, afekt“; „I O partizanskim pesmama kao nasleđu“; „II Novi život partizanskih pesama“; „III Partizanske pesme kao afektivna sila“; „IV Antisentimentalizam i *nova iskrenost*“; „V Partizanske pesme kao pesme otpora“; „VI Partizanske pesme kao protestna muzika“; „Zaključak: partizanske pesme kao komercijalizovani otpor?“. Nakon toga se izlaže bibliografija sačinjena od 186 jedinica napisanih na regionalnim jezicima postjugoslovenskog prostora, kao i na engleskom jeziku, zatim 16 pregledanih i navedenih pesmarica partizanskih pesama (sa notnim zapisima), 10 urađenih intervjuua, 2 korišćena arhivska izvora, kao i 28 izvora informacija preuzetih sa interneta. Knjiga takođe sadrži indeks imena i sadržaj, čime u potpunosti kompletira studiju štampanu na 210 stranica i upisuje je na mapu kvalitetnih i relevantnih akademskih izdanja čija upotrebna namena i potencijal, međutim, daleko premašuju sferu akademskog. Bivajući pisana jasnim, sugestivnim i razložnim jezikom u prvom licu (autorke), knjiga takvim tekstom uspeva da svoju kompleksnost posreduje širim interesnim sferama čitalačke publike – od kolega iz akademske, naučno-istraživačke prakse, pa sve do čitalaca situiranih izvan polja muzikološko-etnomuzikoloških i srodnih društveno-teorijskih istraživanja, odnosno sve do onih koji će knjigu pročitati kako bi saznali nešto više o novom životu i pevanju partizanskih pesama, o horovima koji ovu praksu oživljavaju i razvijaju, o kompleksnosti društvenih nasleđa postjugoslovenskog prostora i njihove recepcije na početku 21. veka, kao i o političkim potencijalima muzike i zvuka u okolnostima globalnog neoliberalnog kapitalizma.

Pretpoglavljem „Uvod: Muzika, politika, afekt“ autorka uvodi čitalačku publiku u spektar tema koje će biti obrađivane kroz naredna poglavlja, ali i izlaže početnu hipotezu, ne toliko retko isticanu u postjugoslovenskoj spisateljskoj i kritičkoj sferi, da je horsko pevanje prevaziđeno, te da predstavlja puki nostalgčki eskapizam primeren ideološkoj potrošnji (15–16). Ana Hofman se sa ovako postavljenom hipotezom od starta razilazi, ukazujući na neophodnost razumevanja horskog pevanja kao uvek prisutnog i živućeg glasa političkog potencijala kolektiviteta, koji se artikuliše kroz složene susrete pojedinaca, njihovo usaglašavanje i dinamike njihovih društvenosti. Za Anu Hofman muzika se ne može posmatrati odvojeno od svoje afektivnosti, čime se uspostavlja potreba za ulaženjem u njeno samo središte, sredinu, u odnos, ili „ono između“ – zvuka i tišine, prisutnog i odsutnog, pevajućih tela i tela publike (23), odnosno, u sam *dogadaj* zvuka u nastajanju kao *glasa* kolektiva sa svim svojim kompleksnostima. Pretpoglavlje takođe donosi pojašnjenje metodologije istraživanja, opis izazova terenskog rada i intervjuua koji se odvijao kao transformativno iskustvo kako za autorku, tako i za sagovornice i sagovornike, ali i kao pomicanje od deskriptivnog ka performativnom pristupu (24) koji, kao takav, ne zamrzava neprestano odvijajuću dinamiku i situa-

cionost grupe koja radi i sa kojom se radi, već se direktno suočava sa njom i reflektuje je ne samo analitički, već i afektivno/izvedbeno/(re)akciono.

U poglavlju „O partizanskim pesmama kao nasleđu“ autorka se posvećuje partizanskim pesmama kao kulturalnom nasleđu bivše Jugoslavije, ali postavlja i pitanje o prirodi takvog nasleđa – da li je ono nasleđe države ili nasleđe vremena (30). Autorka razlikuje termine *nasleđe* i *baština*, upućujući na *nasleđe* kao pojam šireg opsega, koji uključuje i alternativna, manjinska, bočna nasleđa, kao i nasleđa otpora i bunta. Partizanske pesme smešta u područje „spornog“ muzičkog nasleđa – niti (samo) istorijskog, niti (samo) državnog, niti (samo) umetničkog, niti (samo) narodnog, mapirajući na ovaj način poprilično prazan prostor koji i dalje obeležava istraživačke, spisalačke i arhivarske aktivnosti orijentisane oko partizanskih pesama, koje i dalje ostaju mahom van interesovanja akademske i šire javnosti u postjugoslovenskom kontekstu.

Drugo poglavlje „Novi život partizanskih pesama“ predstavlja studiju slučaja – rad ženskog hora *Kombinat* iz Ljubljane, koji je samo jedan od horova koji izvode partizanske pesme i pesme levog otpora na postjugoslovenskom prostoru danas. *Kombinat* je jedan od najstarijih horova ovog tipa – osnovan 2008. godine, sačinjen je od članica koje, svaka na svoj način, lično doživljavaju koncept i aktuelnost partizanstva, ali koje, prema njihovim rečima, nisu osetile njegovu lošu stranu, odnosno, generacijski su dovoljno distancirane od jugoslovenskog partizanstva, te se stoga na njega direktno i ne pozivaju (68). Umesto toga njihova namera i motivacija je da reaktuelizuju globalno antifašističko nasleđe, polazeći od regionalne istorije i tradicije otpora izražavanog kroz muziku i zvuk. U centru poglavlja su razgovori sa članicama hora, kao i izazovi koje participatorna samoorganizacija, odnosno korišćenje nasleđa prošlosti za organizaciju rada u sadašnjosti, donosi na primeru unutrašnjih dinamika hora *Kombinat*, te rasprava o političnosti i politikama prostora koje muzika *ozvučava* i (p)ostvaruje.

„Partizanske pesme kao afektivna sila“, treće poglavlje, radi sa teoretizacijom zvuka kao afekta, odnosno afekta kao *zvučnog afekta*, uspostavljaajući razumevanje muzike i plesa, tj. zvuka i pokreta kao ključnih elemenata putem kojih se razumeva i sam afekt, odnosno teorija afekta. U središtu je, kako to Ana Hofman navodi pozivajući se na prethodne izvore ali promišljajući tezu u kontekstu odabrane teme, *višak* zvučne materijalnosti koja prevazilazi subjektivno iskustvo zvuka (109). Međutim, dati *višak* ima tendenciju lepljenja, zakačinjanja na značenje i objekte, i obrnuto – značenje i objekti provociraju afektivna stanja, proizvodeći aktivnu materijalnu društveno-značenjsku situacionost, koja je od ključne važnosti za razumevanje novog života partizanskih pesama van konteksta puke nostalgije ili sentimentalizma. Tako Ana Hofman iznalazi izuzetno konstruktivan način teorijske nadogradnje kako

teorija teksta, tako i teorija afekta koje u ovom slučaju ne rezultiraju međusobnim rivalstvom ili isključivanjem, već dijalogom i neophodnom fuzijom.

Četvrto poglavlje „Antisentimentalizam i *nova iskrenost*“ bavi se analizom rada i aktivnosti hora *Kombinat* van uobičajenog interpretativnog konteksta postsocijalističke nostalgije i komercijalnog iskorišćavanja muzičkog nasleđa, ali i samim fenomenom antisentimentalizma i „nove iskrenosti“ kao odgovora na postmodernistički cinizam i ironiju (126), postavljajući ih kao nužne strategije koje otvaraju prostor za aktivan stav i izražavanje solidarnosti u kontekstu izgradnje potencijala stvarnog otpora (130).

U petom poglavlju „Partizanske pesme kao pesme otpora“ Ana Hofman teoretizuje upravo kapacitet zvuka i muzike na primeru partizanskih pesama, koji se ogleda ne samo u oslikavanju otpora ljudi jednog prošlog vremena, već i u proglašavanju i postvarivanju otpora ljudi i kolektiva savremenog doba, *ovde i sada*. U pitanju je, kako to Ana Hofman kaže, „antifašizam bez partizana“ (143), odnosno svojevrсна deistorizacija NOB-a – dekontekstualizacija partizanskih pesama od jugoslovensko-socijalističkog i državnog konteksta unutar koga su se one najčešće do sada pojavljivale. U tom smislu *Kombinat* partizanskim pesmama ne ukazuje počast jugoslovenskom nasleđu kao državno-političkom istorijskom nasleđu, već uvodi čežnju i potrebu za socijalizmom u kontekstu univerzalnih vrednosti (151). Koliko je ovo romantizovani, a koliko aktivno-kontekstualni pristup, Ana Hofman prepušta daljem promišljanju, skrećući pažnju na to da romantizacija ne mora nužno značiti i depolitizaciju sadržaja (152).

„Partizanske pesme kao protestna muzika“, šesto poglavlje, markira i analizira ulogu gerilskih i organizovanih nastupa hora *Kombinat*, kao i ukupne pojave partizanskih pesama i globalnog politički levo orijentisanog muzičkog repertoara na skorašnjim protestima u regionu, u periodu od 2008. do 2015. godine. Slične tendencije, kako ističe Ana Hofman, mogu se pratiti i u čitavom svetu od početka svetske ekonomske krize naovamo (157), čime se ukazuje na potencijal mobilizacije određene muzike za prenošenje novih ideja (161), kao i na potencijal otvaranja novih prostora za političko delovanje.

U zaključnom poglavlju („Zaključak: partizanske pesme kao komercijalizovani otpor?“) Ana Hofman poziva na promišljanje odgovornosti u kontekstu muzičkog izražavanja unutar politika otpora u neoliberalnom kontekstu današnjice. Naime, može li se uopšte izvesti praksa koja podriva postojeći ekonomski, politički i društveni sistem? Može li se dopreti izvan polja pukog „romantičnog kapitalizma“, odnosno „estradnog aktivizma“ u koji pevačka i izdavačka aktivnost lako može skliznuti, ili makar biti interpretirana na taj način, s obzirom na to da teško da može biti plasirana van sistema aktuelnog tržišta i tržišnih vrednosti? Može li se sa sistemom pregovarati, izbegavajući izolaciju, separaciju i „ubeđivanje već ubeđenih“ (169) i da li u tom smislu sistem nužno čini aproprijaciju takve pregovaračke prakse? Da li je otpor

pregovaranje ili protest? Kroz analizu politika uživanja i zabave, radikalnog idealizma i utopije i radikalnog amaterizma, Ana Hofman pokušava da pruži neke od odgovora na postavljena pitanja, ali i da ih otvori daljim traganjima.

Imajući u vidu sve navedene kvalitete teksta koji se nalazi preda mnom, srdačno preporučujem knjigu Ane Hofman *Novi život partizanskih pesama* kao štivo za čitanje, ali i kao inspiraciju na dalja teorijska promišljanja i aktivna delovanja u kontekstu šireg zahvata teme.

doc. dr Dragana Stojanović
Fakultet za medije i komunikacije, Beograd
E-pošta: dragana.stojanovic@fmk.edu.rs

Primljeno: 30. 7. 2017.
Prihvaćeno: 15. 9. 2017.